

UOT-811.512.1

Səhifə:55-60

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2023.2.55>

Arzu İsgəndərzadə
AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
elmi işçi
arzu.isgandarzadeh@gmail.com

XV ƏSR OĞUZ ABİDƏSİ “CƏMŞİD VƏ XURŞİD”İN DİLİNDƏ FITONİMLƏR

XÜLASƏ

Məqalədə XV əsr oğuz abidəsi “Cəmşid və Xurşid”in dilində işlənən fitonimlər növlərinə görə qruplaşdırılaraq tədqiqata cəlb edilmişdir. Klassik türk şeirinin qurucularından biri olan Əhmədi, oğuz türkcəsiylə qələmə aldığı əsərlərində Anadolu Bəyliklər dövrü və Osmanlı dövrü türkcəsinin yazı, ədəbiyyat dilinin ilk nümunələrini vermiş, türk dilinin sadəcə yazı və ədəbiyyat dili olaraq deyil, eyni zamanda elm dili olaraq da istifadəsində böyük xidmətlər göstərmişdir. Əhmədinin türk dilində qələmə aldığı “Cəmşid və Xurşid” məsnəvisi şairin yaşadığı dövrün dil xüsusiyyətlərini, lüğət tərkibini, ictimai və mədəni həyatını əks etdirməsi baxımından dəyərli bir dil abidəsidir. Məqalədə abidənin lüğət tərkibində işlənən ağac, gül, meyvə adları seçilərək qruplaşdırılır və digər türk dilləri ilə müqayisəli şəkildə tədqiq edilir. Tədqiqat zamanı məlum olur ki, Anadolu coğrafiyasının zəngin bitki örtüyü “Cəmşid və Xurşid”in dilində geniş şəkildə öz əksini tapır. Abidənin dilində işlənən bitki və meyvə adları əsasən poetik məqsədlə bədii təsvir vasitəsi olaraq əsərin ifadə gücünü və bədiiyini artırmaq məqsədilə işlənmişdir. Bu leksik vahidlər həm türk, həm də ərəb-fars mənşəli sözlərdən ibarətdir. “Cəmşid və Xurşid”də qeydə alınan bitki və meyvə adlarının müasir türk dillərində işlənmə formalarının da tədqiqi zamanı bu sözlərin əksəriyyətinin oğuz qrupu türk dillərində olduğu kimi və ya cüzi fonetik fərqlə fərqlərlə işləndiyinin şahidi oluruq.

Açar sözlər: Əhmədi, orta əsrlər, əski Anadolu türkcəsi, “Cəmşid və Xurşid”, fitonim, tematika

Giriş: Klassik türk şeirinin qurucularından biri olan Tacəddin Əhmədi, XIV əsr Anadolu türkcəsi ilə qələmə aldığı əsərlərində Anadolu Bəyliklər dövrü və Osmanlı dövrü türkcəsinin yazı, ədəbiyyat dilinin ilk nümunələrini vermiş, oğuz türkcəsinin sadəcə yazı və ədəbiyyat dili olaraq deyil, eyni zamanda elm dili olaraq da istifadəsin və inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur.

XIV əsrin ən böyük şairlərindən biri olan Əhmədi, XIII yüzillikdə Mövlana Cəlaləddin Rumi, Yunis Əmrə ilə başlayan Anadolu türk İslam ədəbiyyatının davamçılarındanır. Faruk Kadri Timurtaş Əhmədinin sənətindən bəhs edərkən yazır: “Əhmədi XIV əsrin ən çox əsər verən, klassik ədəbiyyatın qurulmasında böyük rolu olan bir şəxsiyyətdir. Çox sayda və iri həcmli əsərlər verən Əhmədi böyük şair olmaqla bərabər, dövrünün ustası və türk dilini gözəl istifadə edən qüdrətli sənətkardır. Əhmədi “Divan”ındakı qəsida və qəzəllərində İran şeir məktəbinin sənətlərini göstərdiyi kimi, türk ruhunun incəliklərini və türk dilinin ifadə gücünü də əks etdirmişdir” [18. S. 114].

“Cəmşid və Xurşid” məsnəvisində işlənən fitonimlər

İnsan həyatı üçün olduqca əhəmiyyətli olan bitkilər hər dilin lüğət tərkibində xüsusi yer tutur. Bu baxımdan bitki adlarının işlənmədiyi bir əsər demək olar ki, yoxdur. Qeyd edək ki, Anadolu coğrafiyasının zəngin bitki örtüyü “Cəmşid və Xurşid”in dilində geniş şəkildə öz əksini tapır. Abidənin lüğət tərkibi ağac, gül, meyvə adları baxımından zəngin material verir. Bu baxımdan “Cəmşid və Xurşid”in lüğət tərkibində qeydə aldığımız fitonimləri aşağıdakı şəkildə qruplaşdırdıq:

Gül adları

“Cəmşid və Xurşid”də güllərin ümumi adı olaraq *çiçək* və farsca qarşılığı olan *şükufə* sözü işlənir: *Çiçəklər toludur ol bağ u gülşən / Gicəsi şöylə kim gündizi ruşən* [1. b.2433]; *Nəzər qıl bağa*

gör nicə bəzənmiş / Bu çiçəkləri gör nicə düzənmiş [1. b.2076]; *Şükufə pir olub toğmuş anadan / Dil uzatmış anuñ çün ança süsən* [1. b.3826].

Abidənin dilində iyirmi bir dəfə qeydə alınan *çiçək* leksemi beş dəfə işlənən *şükufə* sözüne nəzərən daha aktivdir. *Çiçək* leksik vahidi qıpcaqca, orta əsrlər türkdilli abidələrin dilində *çeçək* kimi işlənmiş, *çeçeg/seçeg* formasında monqol dilinə də keçmişdir [5. s. 91-92]. Bu leksik vahid digər türk dillərində kiçik fonetik fərqlərlə həm güllərin ümumi adı, həm də “*suçiçəyi*” xəstəliyinin adı semantikasında işlənir. Müasir türk dilində *çiçək* “*bitkinin reproduktiv orqanları olan ən ətirli, rəngli hissələri*”, “*suçiçəyi xəstəliyi*”, *noqay, qara qalpaq, qazax* dilində şeşək “*suçiçəyi xəstəliyi*”, şeşəkey “*çiçək*”, *qara qalpaq* gül “*çiçək*”, *özbək, altay, teleut* çeçək “*suçiçəyi xəstəliyi*”, *tuva* çeçək “*çiçək*” mənasında istifadə edilir.

Bundan başqa, abidənin dilində gül adları öz rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir: *Bənəfşə, lalə, süsən, sünbül, nilufər, nərgis, nəsrin, nəstərən, yasəmən, qərənfil, ərgəvan, şaqayıq, reyhan*.

Bu gül adlarının işləndiyi beytlərdən bir neçə nümunəyə nəzər salaq: *Məlikzadə müdam idərdi mey nuş / Bənəfşə gibi olmuşdu neyə guş* [1. b.454]; *Gəlibən əbr bilə jalə yağdı / Üfüqdən güllər ilə lalə yağdı* [1. b.2462]; *Açıla anda tazə sünbül ü gül / Ola aşıq ança Anka nə bülbül* [1. b. 21]; *İdüp pinhan gənci dər viranə / Nilufər gibi batdı abı-rəvanə* [1. b. 2735], *Yürəgim lalə bigi oldı pürdağ / Görinməz gözümə nərgis gibi bağ* [1. b.3844]; *Gözi nərgis yüzi gül saçı sünbül / Qərənfil qoxusu vü hal-i fülful* [1. b. 1941]; *Şərabı-ərgəvanı idiübən nuş / Nəvayı-ərgənuna dutdılar guş* [1. b.2619]; *Pəri ruxsar adıyla pərəstar / Saçı reyhan u yanaqları gülzar* [1. b. 1940] və s.

Ərquvan: Abidənin dilində sadəcə bir beytdə *ərgəvan* şəklində işlənən bu leksem fars mənşəli olub klassik əsrlərin dilində *ərgəvan / ərgüvan / ərqavan* kimi müxtəlif fonetik variantlarda geniş şəkildə işlənmişdir: “*Temâm erğuvân teg kızıl meñzim erdi / bu kün za’ferân urğın eñde tarittim (Bənizim ərgüvan kimi qırmızı idi / Bu gün üzümə zəfəran toxumu səpdim*” [17, s. 733]; “*Üqbada Kövsər istəməsin rindi-meykədə / Dünyadə bəs degilmi meyi-ərgəvan içər?*” [12, s. 120]; “*Açıldı nərgisü lalə, tutubdur yasəmən çadır / Söyütlər, ərgəvan titrər, qamışlar mindi ənharə*” [7, s. 44].

A.T.Onay “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar” adlı əsərində *ərquvandan* bəhs edərkən onu belə təsvir edir: “*Ərquvan qırmızıya meyilli bir çiçək. Qədim təbabətə görə təbiəti soyuq və quru ol- duğu üçün şərbəti sarıxoşları ayıldar, yuxululuğu aradan qaldırar*” [14, s. 149]. “*Qutadqu-bilik*”də *erğuvân* [11, s. 337] şəklində işlənən bu leksik vahid, “Osmanlıca-türkçə” lüğətdə “*ergavân (f.i): ərgüvan da deyilən qırmızımtırağ bir çiçək*” şəklində qeydə alınmış, “*ergavâni: ərgüvan çiçəyi rəngində, gözəl və parlaq qızıl*” kimi rəng semantikasi da göstərilmişdir [4, s. 228] Bu söz “*Cəmşid və Xurşid*”də işləndiyi beytdə *şərabı-ərgəvan* şəklində işlənir. Fikrimizcə, burada *ərqüvan* rəngində parlaq, qırmızı şərabdan bəhs edilir. Şərabın rəngi bədii təsvir vasitəsilə *ərqüvan* çiçəyinin rənginə bənzədilir. Tietze *ergavan / ergüvan* şəklində qeyd etdiyi bu leksik vahidi “*əflatun ilə qırmızı arası çiçək açan bir ağac*” [17, s. 667] kimi izah edir. Sözü kökünə baxdıqımızda akkad dilində bənövşəyi rəng olan “*arqamannu*” sözüdür. *Argvana* şəklində aramicəyə, burdan *ercuvani* şəklində ərəbcəyə, ərəbcədən də *ərqüvan* kimi türk dilinə keçmişdir. Ona görə də, qeyd etməliyik ki, bu sözün mənası qırmızı rəngdən daha çox çəhrayı və bənövşəyi rənglərə uyğun gəlir. “*Ərqüvan çiçəyi*” antik dövrlərdən indiyə kimi baharın müjdəçisi olmaqla yanaşı, bir çox simvolları da özündə daşı- mışdır.

“*Cəmşid və Xurşid*”də gül adlarından həm baharın gəlişinin təsvir olunduğu səhnələrdə, həm də aşıqın sevgilisini təsvir etdiyi və ya həsrətdən əzab çəkdiyi səhnələrdə istifadə edilmişdir. Əhmədi təşbeh və epitetlərdən ustalıqla faydalanaraq şairlik istedadını ortaya qoymuşdur. Məsələn, Xurşidin gözündən axan yaş lalənin rənginə bənzədilir: *Çü Xurşidün yüzi əksini gördi / Gözindən lalə rənginə yaş indi* [1. b. 3425]. Və ya gözəlin üzü gülə, dodağı qönçəyə, gözü nərgizə, saçı isə reyhan və sünbül bənzədilir: *Nirədə kim var isə bir yüzi gül / Gözi nərgis saçı reyhan u sünbül* [1. b. 790]; *Dudağı qönçəyi-gül sərv qamət / Gətürəlim bir araya təməmət* [1. b. 791]. Abidənin dilində gül adlarının əsasən ard-arda sadalanması müşahidə edilir: *Bənəfşə yasəmin ü dəxi nəsrin / Ki zühr idər idi anlara təhsin* [1. b. 2435]; *Çəməndür hər yanca vü lalə vü gül / Səməndür yasəmin nəsrin ü sünbül* [1. b. 828]. Bu nümunələrin sayını artırmaq mümkündür.

Bitki və ağac adları

Ağac. Ümumi *ağac* adını bildirən bu leksik vahid abidənin dilində dörd dəfə *ağac*, səkkiz dəfə isə *ağaç* şəklində işlənmişdir. G.Clauson qədim uyğur dilində “kollar, bitkilər” mənasında göstərdiyi *ıǵac* leksemının XI əsrdə 4-5 mil və ya 1 saatlıq məsafəni bildirən uzunluq vahidi kimi işləndiyini, lakin bu iki mənə arasında hər hansı semantik əlaqənin olmadığını yazır [3, s. 79]. “Divanü lüğət-it-türk”də yıǵaç “ağac parçası”, “ağac” [10, s. 8] kimi qeyd olunan bu leksik vahidin –ı “ağac topluluğu, meşə” + ǵaç “kiçiltmə şəkilçisi” vasitəsilə meydana gəldiyi göstərilir [6, s. 52]. Ə.Rəcəbli isə qədim türk yazısı abidələrinin lüğət tərkibində “bitki, kol-kos” mənasını bildirən –ı sözü ilə cəmlilik bildirən –ş səsi vasitəsilə “kol-kosluq, bitkilər” semantikasının yarandığını, onun da önünə -y səsinin əlavə edilməsiylə “orman, meşəli dağlıq” mənalı *yıǵ* sözünün yarandığını qeyd edərək yazır: “*Güman etmək olar ki, ıǵaç (BK c 11; T 25; IB 6, 19, 86) ağac sözü də ı sözünün üzərinə ǵac diminitivini artırmaqla əmələ gəlmişdir*” [16, s. 176]. Qədim türk abidələrinin dilində *ıǵac* / *yıǵaç* kimi işlənən bu qədim leksik vahid bu gün türk dillərində müxtəlif fonetik fərqlərlə işlənir. Məsələn, Azərbaycan dilində *ağac*, müasir türk ədəbi dilində *ağaç*, qazaxca *ağaş*, başqırca *ağas*, qırğızca *cıǵaç*, özbəkçə *yaǵaç*, xalacca *haǵaç*, çuvaşca *yıvıǵ* şəklində işlənir.

Qamış, ud “ud hindi bitkisi”, sərvi, tubi, çənar “çinar”, sögüd “söyüd”.

Bu sözlərin işləndiyi bir neçə beytə nəzər salaq: *Quru ağacdən virür xurmayı tər ol / Qamışdan dəxi bitürür şəkər ol* [1. b. 129]; *Gətürdilər yükilə udu-ənbər / Dəxi sandal u ladən müşgi-ədfər* [1. b. 1252]; *Qatında çeşmənin bir sərvi bitmiş / Uzanup qaməti tubiyə yetmiş* [1. b. 489]; *Uzatmış dilini süsən sənaya / Çənar əlini götürmüş duaya* [1. b. 4020]; *Sögüt dibindən anı gördi Xurşid / Günidən ditrədi şol rəsmə kim bid* [1. b. 3984].

Sulaq yerlərdə bitən bitkü növü olan qamış “Divanü lüğət-it-türk”də *kamış*, *kamışlıǵ* kimi qeydə alınmışdır [9, s. 369]. Ən qədim dövrlərdən bəri istifadə edilən bu bitki növü qədim uyğur türkcəsində *qamuş* [2, s. 164], qədim qırpaqcada, oğuz türkcəsində *qamış* fonovariantında işlənmişdir [5, s. 204]. Türk mənşəli bu qədim leksik vahidin digər müasir türk dillərində işlənmə formasına nəzər salaq: az., türkm. *qamış*, tür., tat., başq. *qır.*, tel. *kamış*, özb. *kamış*, yak. *xomus*, çuv. *xā-māş/xumāş*. “Cəməşid və Xurşid”in dilində sadəcə iki dəfə qeydə alınan bu söz oğuz türkcəsində olduğu kimi *qamış* fonovariantında qeydə alınmışdır.

Meyvə adları

Abidənin dilində yemiş “yemiş” leksemi bütün meyvələrin ümumi adı kimi işlənir: *Kişi ki anuñ ǵıdası ola yimiş / Dimə anə ǵıda vü qüvvət imiş* [1. b. 1715]. Bu sözdən “semantik arxaik adlar” bölməsində bəhs etdiyimiz üçün təkrara yol vermək istəmədik.

Nar, enar “nar”, alma, amrud “armud”, əncir, pistə *far*. “fıstıq”.

Yir idi nar öñinə düşsə ol ləb / Yir idi alma çün anaydı ǵabǵab [1. b. 1713]; *Vəli ənciri vardı şəkər-alud / Həm amrudu ki halva idi bidud* [1. b. 1711]; *Enarı vardı eylə kim ləbi-yar / Həm alması nitə kim ǵabǵabı-yar* [1. b. 1712].

Klassik əsərlərin dilində *nar* sözünü fars dilində qarşılığı olaraq *enar* sözü işlənir. “Cəməşid və Xurşid”in lüğət tərkibində sadəcə bir dəfə işlənən bu leksik vahid qazax dilində *anar* şəklində “nar” semantikasında işlənir. Qaraxanlı türkcəsində *nara*, qədim uyğur türkcəsində *dana* kimi qeydə alınmışdır.

Abidənin dilində *alma* şəklində sadəcə bir dəfə işlənən *alma* sözünün “Divanü lüğət-it-türk”də *alma* / *elma* / *almıla* kimi fonovariantlarını qeyd edən M.Kaşğari, türklərin *almıla*, oğuzların islə *alma* sözünü işlətdiyini göstərir [9, s. 138]. G.Clauson türkdilli abidələrin dilində *almıla* / *alma* “apple” və ərəbcə qarşılığı olan *al-tuffah* kimi işləndiyini qeyd edir [3, s. 146]. Qədim türkcədə *alma* kimi işlənən bu söz günümüzə türk dillərində Azərbaycan, türkmən qaquaz, başqır, noqay, qazax, qırğız, qara qalpaq dillərində *alma*, müasir türk dilində *elma*, çuvaş dilində *ulma*, xalacca *alumla* şəklində işlənir. O.F.Sertkaya qədim türkcədəki *almıla* şəklinin *alima* kimi monqol dilinə keçdiyi, Qaraxanlı türkcəsindən, bir başqa sözlə Çingiz xanın dövründən sonra vurğusuz orta hecənin düşməsi ilə *alima* > *alma* şəklində türk dilinə keçdiyini qeyd edir [13]. Ancaq Çingiz xanın 1162-1227-ci illər arasında yaşadığını, 1072-1074-cü illər yazılan “Divanü-lüğət-it-Türk”də isə oğuzların *alma* sözünü istifadə etdiyinin vurğulanmasını nəzərə alsaq, bu fikir absurd görünür.

T.Gülənsoy Şərqi Türkünstanda uyğur dövründə işlənən və günümüzdə Qazaxıstanın paytaxtı olan *Almatı* şəhərinin adını və Anadoluda yer adı bildirən *Elmalı* sözünü *alma* sözü ilə əlaqələndirərək [6, s. 330] bu sözün alınma mənşəli olduğunu söyləyənlərin tezisini çürütmüşdür. Son dövrə qədər Qazaxıstanın paytaxtının adının Alma Ata olduğunu, bu adın qazax əfsanələrində dünyada ilk alma ağacı əkən bir övliyadan alındığını və ümumiyyətlə türk mifologiyasında *almanın* müqəddəs bir meyvə kimi qiymətləndirildiyini nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, bu leksik vahid türk mənşəlidir.

Armut sözü abidənin dilində sadəcə bir dəfə farsca *emrud* qarşılığı ilə işlənmişdir. “Divanü lüğət-it-türk”də *armut* [8. S. 11] kimi qeydə alınan bu leksik vahidi M. Räsänen fars mənşəli söz kimi göstərir [15, s. 233]. T.Gülənsoy da türk dilindəki murt “bitki adı” bildirən sözdən yola çıxaraq “al + mur(u)t > almurt > armut” şəklində inkişaf etdiyinin tarixi fonetika baxımdan mümkün olduğunu yazır [6. S. 79]. Bu leksem müasir Azərbaycan dilində *armud*, türk ədəbi dilində *armut*, türkmən dilində *armut*, yeni uyğur dilində *amut* şəklində işlənməkdədir. Oğuzların *armud* sözünə qarşılıq qıpçaq diyalektlərində *kertmə* leksemi işlənmişdir.

Nəticə

“Cəmşid və Xurşid”in dilində bitki və meyvə adlarına nəzər saldığımız zaman həm türk mənşəli, həm də ərəb və fars mənşəli leksik vahidlərin işləndiyini müşahidə edirik. Abidənin dilində işlənən otuzdan çox bitki və meyvə adı əsasən poetik məqsədlə bədii təsir vasitəsi olaraq əsərin ifadə gücünü və bədiiliyini artırmaq məqsədilə işlənmişdir. Məs: *Güləç gül gibi pistə gibi şirin / Dili çərb ü sözi pür-nəğz ü rəngin* [1. b. 877]. Təbbi ki, bu əsərin mənzum bir məhəbbət poeması olmasından qaynaqlanır. Heyvan adları ilə müqayisədə bitki adları daha az işlənmiş olsa da, abidənin dilində kifayət qədər çeşidli ağac, gül, meyvə adları istifadə edilmişdir. Qeyd edək ki, bitki adları abidənin dilində əsasən poetik fiqur kimi çıxış edir. “Cəmşid və Xurşid”də qeydə alınan bitki və meyvə adlarının müasir türk dillərində işlənmə formalarının da tədqiqi zamanı bu sözlərin əksəriyyətinin oğuz qrupu türk dillərində olduğu kimi və ya cüzi fonetik fərqlə, digər türk dillərində isə müxtəlif fonetik fərqlərlə işləndiyinin şahidi oluruq.

ƏDƏBİYYAT

1. Akalın M. Ahmedi Cəmşid ü Hurşid. – Ankara, Sevinç Matbaası, 1975. 413 s.
2. Caferoğlu, A. Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. – İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1968, 320 s.
3. Clauson, G. An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish. – Oxford: Clarendon Press, 1972. 989 p.
4. Develioğlu, F. Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik. – Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 24. Baskı. 2007. 1195 s.
5. Eren, H. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. – Ankara: Kızılay. 1999, 512 s.
6. Gülənsoy, T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, – c.1. A-N. 2007. 608 s.
7. İmadəddin Nəsimi: (Seçilmiş əsərlər) / tərt. ed. H.Araslı. – Bakı: Lider, – c.1. 2004. 345 s.
8. Kaşgarlı, M. Divanü Lüğət-it-Türk” Tercümesi / tərc. ed. və nəşrə haz. B.Atalay. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, – c. 4. 1986, 885 s.
9. Kaşgarlı, M. Divanü Lüğət-it-Türk” Tercümesi / tərc. ed. və nəşrə haz. B.Atalay. – Ankara: Türk Tarih Kurumu, – c. 1. 1985, 530 s.
10. Kaşgarlı, M. Divanü Lüğət-it-Türk” Tercümesi / tərc. ed. və nəşrə haz. B.Atalay. Ankara: Türk Tarih Kurumu, – c. 3. 1986, 452 s.
11. Kutadğu Bilig / Haz. M.S.Kaçalin. – Ankara: Kızılay. 1999, 512 s.
12. Məhəmməd Füzuli: (Seçilmiş əsərlər) / tərt.ed. H.Araslı. – Bakı: Şərq Qərb, – c.1. 2005. 408 s.
13. O.F.Sertkaya, Elma kelimesinin kökeni üzerine [Elektron resurs] <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2014/06/20140619>

14. Onay, A.T. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. – Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2.Baskı. 1993. 500 s.
15. Räsänen, Zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen. – Helsinki: Societas Orientalis Fennica, 1949, 233 p.
16. Rəcəbli, Ə. Qədim türk yazılı abidələrinin dili. – Bakı, 2006. 647 s.
17. Tietze, A. Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı. – İstanbul-Wien: Simurg Kitapçılık. – c. 1. (A-E). 2002. 763 s.
18. Timurtaş. F.Kadri. Türk Dünyası El Kitabı, – Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S-23, II Baskı, 1992. 114 s.

Арзу Искендерзаде

Фитонимы на языке Огузского памятника XV века “Джамшида и Хуршид”а

Резюме

В статье фитонимы, используемые в языке огузского памятника XV века «Джамшид и Хуршид», сгруппированы по типам и привлечены в исследование. Ахмеди, один из основоположников классической турецкой поэзии, в своих произведениях, написанных на Огузском тюркском языке, дал первые образцы письменного, литературного языка эпохи Анатолийских Бейликств и тюркского языка Османского периода, оказал большие услуги в использовании тюркского языка не только как языка письма и литературы, но и как языка науки. Двустихие Ахмеди «Джамшид и Хуршид», написанный на тюркском языке, является ценным памятником языка с точки зрения отражения языковых особенностей, словарного состава, общественной и культурной жизни того времени, в котором жил поэт. В статье отобраны и сгруппированы названия деревьев, цветов, фруктов, обработанные в словаре памятника, и изучены в сравнении с другими тюркскими языками. В ходе исследования выясняется что богатый растительный покров Анатолийской географии находит свое широкое отражение в языке «Джамшида и Хуршида». Названия растений и фруктов, использованные в языке памятника, использовались преимущественно в поэтической цели как средство художественного описания с целью повышения выразительной силы и художественности произведения. Эти лексические единицы состоят из слов как тюркского, так и арабо-персидского происхождения. При изучении также форм употребления названий растений и фруктов, зафиксированных в "Джамшид и Хуршид" в современных тюркских языках, мы становимся свидетелями того, что большинство этих слов употребляются так же, как и в огузской группе тюркских языков. или с небольшими фонетическими различиями.

Ключевые слова: Ахмеди, средневековье, старый Анатолийский тюркский, «Джамшид и Хуршид», фитоним, тематическое деление

Arzu Iskenderzade

***Phytonyms In The Language Of The XV Century Oghuz Monument
"Jamshid And Khurshid"***

Summary

In the article phytonyms used in the language of the XV century Oghuz monument "Jamshid and Khurshid" have been grouped according to their types and involved in the study. Ahmadi, who is one of the founders of classic Turkish poems, used the first samples of the writing and literature language of Anatolian Beyliks (small principalities) period and Ottoman period Turkish in his poems which he wrote with Oghuz Turkish, providing outstanding services in the usage of the Turkish language not only as a writing and literature language but also as a scientific language. The "Jamshid and Khurshid" couplet of Ahmadi, which he wrote in the Turkish language is a valuable language monument in terms of reflecting the language features, vocabulary content, and public and cultural life of the period when the poet was living. The names of trees, flowers, and fruits used in the vocabulary content of the monument are selected and grouped in the article and studied com-

pared to other Turkish languages. It is known during the study that the rich vegetation of the Anatolian geography is reflected in detail in the language of "Jamshid and Khurshid". The plant and fruit names used in the monument language have been mainly used to increase the expressive power and artistic merit of the poem as a medium of artistic representation with the purpose of poetism. These lexicon units consist of words of both Turkish and Arabic-Persian origin. During the study of forms of usage of plant and fruit names noted in "Jamshid and Khurshid" in the modern Turkish languages, we observe that the majority of these words have been used as in the Oghuz group Turkish languages, or with minor differences.

Key words: *Ahmedi, Middle Ages, ancient Anatolian Turkish, "Jamshid and Khurshid", phytonym, thematic division*

Çapa tövsiyə edən: *AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu*

Rəyçilər: *professor İsmayıl Kazımov
fil.ü.f.d. dos. Qətibə Quliyeva*